

andere zaken tot kon herleiden, iets dat als een basis kon fungeren – bij nader inzien oplost in een verscheidenheid die het van zijn fundamentaliteit berooft. De menselijke vrijheid, basis van elk denken over het menselijk handelen, wordt teruggeplaatst in contexten waarin ze onmogelijk nog een centraal gegeven kan zijn: culturele bepaaldheid, sociale controle, biologische dwang (cfr. Foucault). De geschiedenis blijkt bij nader inzien evenmin een eenheid, maar een amalgaam van een hele reeks deelgeschiedenissen. De traditie verdwijnt voorgoed naar de achtergrond. Het heden wordt de centrale tijdsdimensie waarin alles moet gebeuren. Gevolg is dat elke vorm van hiërarchisch denken onmogelijk wordt. Ontwikkelingen worden niet langer in lineaire verbanden geplaatst, maar in netwerkstructuren (cfr. Deleuze). Belangrijk voor de kunsten is het verdwijnen van het principiële onderscheid tussen hoge en lage cultuur.

Vroeger heb ik wel eens beweerd dat theater de kunstvorm van de postmoderne samenleving is. Je ziet immers de postmoderne denkstructuren voorgetekend in het laatmoderne theater. Ook in het hedendaagse theater is de mens geen idealistische eenheid, maar veeleer de resultante van het stelsel van relaties waarin hij functioneert. Gevoelig voor hiërarchieën is het theater van het eind van de twintigste eeuw al evenmin. Het gebruik van theatrale middelen bijvoorbeeld werkt eerder volgens montage-modellen dan met de gedachte van een hiërarchische opbouw. Ook de emancipatie van de acteur past in een ontwikkeling waarin relationele netwerken belangrijker worden dan een eenduidig gezag. Ik was er toen van overtuigd dat deze theatrale verwerkingen van de postmoderne denkwereld reflecties waren van nieuwe samenlevingsmodellen buiten het theater, die baat zouden hebben bij de reflectie op hun ontstaan via de kunst van het toneel.

En inderdaad, het toneel kent in de jaren tachtig in alle westerse samenlevingen een enorme opgang (met als gevolg de ontwikkeling van het postdramatische theater, zoals Hans-Thies Lehmann dat beschrijft en dat perfect past bij de postmoderne cultuur zoals ik die zojuist heb beschreven), maar zinkt vervolgens in de jaren negentig weg naar een tweede cultureel plan. Het raakt enerzijds in een competitie verwickeld met de vrijetijdsindustrie, die overigens steeds theatraleler wordt in de brede zin, en moet zich anderzijds tegenover de politiek steeds meer

**ZOALS BIJ DE GRIEKEN
HET VERDWIJNEN VAN HET
MYTHOLOGISCH DENKEN DE
VOORWAARDE WAS VOOR
DE OPKOMST VAN
DE TRAGEDIE, ZO VORMDE
IN DE WEST-EUROPESE
CULTUUR HET VERDWIJNEN
VAN DE RELIGIE
DE VOEDINGSBODEM VOOR
DE BLOEI VAN HET DRAMA.**

...

**DOOR HET ONTBREKEN
VAN HET DEBAT VALT DE
SAMENLEVING UITEEN IN
TWEË GROTENDEELS
GESCHEIDEN SFEREN.
HET OPENBARE LEVEN
WORDT GEDOMINEERD
DOOR DE COMMERCIE EN IN
AANVULLING, MAAR OOK
IN REACTIE DAAROP, BESTAAT
HET PERSOONLIJKE LEVEN
VOORAL UIT EMOTIES.**

...

**ALS HET TONEEL
VANDAAG DE DAG
NIET MAATSCHAPPELIJK IS,
DAN IS DAT NIET OMDAT
HET TONEEL
GEEN BELANGSTELLING
ZOU HEBBEN VOOR
DE MAATSCHAPPIJ, MAAR
OMDAT DE MAATSCHAPPIJ
NIET POLITIEK GENOEG IS.**

gaan verdedigen. Invloedrijker is het theater daarbij op het eerste gezicht niet geworden. Waarom is dat niet gebeurd?

Met het bovenstaande in gedachte moeten we, denk ik, vooral kijken naar de politieke cultuur van de afgelopen decennia. Het valt op dat de grote culturele bewegingen die samengevat worden in de term postmodernisme – met als belangrijk voorbeeld de politiek – institutioneel nog nauwelijks een vertaling hebben gevonden. De oude modernistische sociale en politieke instituties zijn taai gebleken. Zij houden stand terwijl – en dat is fataal – hun legitimiteit allang niet meer vanzelfsprekend is.

In het gat van de falende politiek heeft de economische denkwijze zich, als een soort substituuat, de afgelopen tien jaar breed gemaakt. Dat heeft een heel gesloten cultuur opgeleverd. Wat vandaag de dag ontbreekt om het theater invloed te geven is voldoende vrije ruimte in het maatschappelijk debat. Kenmerkend is de sterke anti-intellectuele neiging van de huidige politieke cultuur. Die is te begrijpen vanuit de falende legitimiteit van de bestaande machtsstructuren en is niet gebaat bij een scherpe analyse. Het bouwsel zou wel eens doorgeprikt kunnen worden... Door het ontbreken van het debat valt de samenleving uiteen in twee grotendeels gescheiden sferen. Het openbare leven wordt gedomineerd door de commercie en in aanvulling, maar ook in reactie daarop, bestaat het persoonlijke leven vooral uit emoties.

In deze constellatie moet het toneel zich vandaag de dag bewegen. Daarom overheersen ook hier commerciële overwegingen en een overdreven belangstelling voor emotionele verwickelingen. Voor belangrijk toneel is dat geen goede omgeving.

Politici vinden tegenwoordig al gauw dat het toneel niet maatschappelijk genoeg is. Het zou zich opsluiten in een elitaire kring en zich te weinig bemoeien met de samenleving van de straat. De bovenstaande analyse levert de ingrediënten voor een antwoord op dit verwijt. Als het toneel vandaag de dag niet maatschappelijk is, dan is dat niet omdat het toneel geen belangstelling zou hebben voor de maatschappij, maar omdat de maatschappij niet politiek genoeg is. Waar antipolitieke tendensen de samenleving beheersen kan het toneel niet gedijen. Het probleem van de maatschappelijke gerichtheid van het hedendaagse toneel is dus dat de politiek niet politiek genoeg is. ●